

KELEMEN LAJOS
MŰVÉSZETTÖRTÉNETI
TANULMÁNYOK

★ ★

KRITERION KÖNYVKIADÓ • BUKAREST 1982

SZENTGERICE

A népes Nyárad-völgy Marosvásárhelytől keletre húzódik. Erdélynek ez a legsűrűbben lakott területe, s hozzátehetjük, hogy a legjobban megművelt folyóvölgye is. Az alig 70 kilométer hosszú fővölgyben és mellékpatakocskái mentén majdnem hetven falu helyezkedik el, s köztük van olyan, amely csak négyszáz hold határral rendelkezik. A közép nagyságú határok 1500 hold körül járnak, a 2000 holdat csak néhány haladja meg, s Szentháromság a maga három és fél ezer holdjával messze földön híres nagy határú község.

Szentgerice 2500 holddal a nagyobb határú faluk közé tartozik. Lakói száma meghaladja az 1500 lelket, s egyike a Nyáradmente legszebb és legvagyonosabb községeinek. — A Nyárad-völgyi keskenyvágyányú vasút a völgy közepén fél kilométerre halad el előtte, míg maga a falu egy völgykatlanban és ennek lejtőin helyezkedett el. Két szép fekvésű, messzire látszó temploma magasra kinyújtja tornyait. A falu háta mögött kítűnő szőlőhegyek több mint kétszáz holdas koszorúja díszlik, s ez a község a vele átellenben fekvő Backamadarassal a Nyárad-völgy leg-
több és legjobb borát termeli; szép kertjei és szőlői sok jó gyümölcsét nem csak maga fogyasztja, hanem bőven juttat belőle eladásra a csak 16 kilométerre fekvő Marosvásárhelynek is.

Ezeket a tulajdonságokat már Orbán Balázs, a Székelyföld nagy-
nevű leírója is elmondja a szentgericei székely népről, s ő írta meg röviden a község múltját is.

Ez a múlt messzi évszázadokba főnyúlik, sőt messzire az írott történelem előtti időkbe is. A Gyepűszeg árka nevű határrészben 1914-ben őszállatok csontmaradványait találták, s velük egy, az ősemberek által készített kvarcvakarót, mely azt mutatja, hogy itt már sok ezer év előtt is emberi élet folyt. Az itt talált mammutagyar a legnagyobb ilyenmű emléke az Erdélyi Múzeum ősrégészeti gyűjteményének.

Szentgericéről a legelső írott adatot akkorról ismerjük, midőn ezelőtt majdnem 600 évvel a Szentföld visszafoglalási költségeire az egész európai római katolikus papságot jövedelme egytizedéig megadóztatták. Akkor 1332—37 között Erdélyt is bejárták a dézsmaszedő olasz papok, s a fizető papságot feljegyezték. Ez a jegyzék fönmaradt, nyomtatásban is megjelent, s ebben találkozunk *Sancta Gerecia* és *Sancta Gratia* alakban négyszer a község nevével, 1332—34-ben Lőrinc, 1336-ban pedig Demeter nevű papjával.

A sajtáságos név sok találgatásra adott alkalmat. Voltak, akik pogány elnevezést sejtettek benne, mások a Szentlélek latinra fordított nevéből alakult magyar szónak gondolták. Amint azt a tudós Karácsonyi János püspök nemrég kiderítette, valószínűséggel a Szent Ferenc rendjének egy 1263-ban elhalt tudós és jámbor szentje nevével azonos. Ennek a Szent Gratiának vagy magyarosan Geréciának a tiszteletét a már 1316 előtt Marosvásárhelyen megtelepült Ferenc-rendiek vihették magukkal és terjeszthették el. Így szentelhetők az akkor nagyon ismert szent tiszteletére a ma is fennálló hatszázados tempomot. A védőszent neve az akkori szokás szerint a templomról a községre is átment és Szentgerice néven maradt reánk.

Az első említéstől aztán több mint kétszáz évig hallgat Szentgericéről a történelem. Csak akkor találkozunk újra a nevével, amidőn már a reformáció Erdélyben is megindult. Wittenbergben 1549-ben egy Székely György nevű ifjút szenteltek fel a lutheránus papságra, akiről ott feljegyezték, hogy szülőhelyére, *Zentgeritzára* ment haza papnak. Később, mikor 1567-ben a Székelyföld faluit adózó kapuk szerint összeírták, Szentgerice tizenkilenc kapu után fizette a 25 dénáros adót, s Marosszék faluiból akkor csak tíz volt népesebb adófizető. E tájban koronkai Mihályffy Tamás, egy hatalmas gazdag székely főember volt itt a fő birtokos, s halála után, 1580-ban Báthori István lengyel király és erdélyi fejedelem az ő többi birtokával együtt szentgericei jószágát is Kovacsóczy István kancellárnak és öccsének, Jánosnak ajándékozta. Az ő megöletése (1595) után nem ismerjük birtoka további sorsát, de majdnem ebből az időből való Szentgerice hadköteles lakóinak névsora. Ezek közül csak az egyetlen Rácz János volt lófő, azaz lóháton harcoló székely, a többiek mind szabadosok, vagyis olyanok voltak, akiknek ősei 1562-ben a János Zsigmond fejedelem ellen indított székely fölkelésben való részvétel miatt büntetésből kincstári jobbgátságba jutottak, s 1602-ben Báthori Zsigmondtól nyerték vissza újra szabadságukat. A névsorban a Bedei, Bege, Boros, Csonka, Dobos, Gál, Gegesi, Hidegkúti, Jakab, Nagy, Patkós, Sándor, Szabó és Szőke neveket találjuk. E családok egy része ma is ott él Szentgericén s közülök a Jakab és Gál család a XVII. század folyamán (1649—1674) címeres nemességet kapott; a Hidegkútiak neve pedig Kútira rövidült. Viszont ezek helyett idők folyamán beházasodás útján és másképpen új családok költöztek be.

A község népe a hitújítás mozgalmaiban úgy látszik, hogy Székely György papjával már 1549-ben a lutheranizmushoz csatlakozott, de a XVI. század folyamán unitárius lett, s a régi, több mint hatszázados templom ma is az unitáriusok birtokában van. Szentgericének azonban már a XVII. század óta van református egyházközsége is.

Az unitáriusoknak a XVII. század közepe óta ismert lelki vezetői közül Kozma Mihály és fia, Gergely, kiváló emléket hagytak maguk után. Az előbbi 1771-től 1798-ig, az utóbbi 1798-tól 1833-ig volt pap, s kettőjük hatvan évnél további működése áldásos nevelő hatást gyakorolt népükre. Kozma Mihály mint rendtartó, szervező tehetség és mint egyházi író egyaránt kiváló volt. Dolgozott egyháza történetén, s ezenkívül írt 12 kötet egyházi beszédet, könyörgést és verseket is. Fia, Gergely Kazinczy Ferencsel levelezett, s egyházi művein kívül szindarabokat fordított magyarra. Utánuk majdnem fél századig (1836—82) Farkas György esperes, egy közbecsülésben élt kitűnő és tekintélyes kormányzó és nevelő pap állott az egyház élén, akit ismét a buzgó és lelkiismeretes Ürmösi Kálmán majdnem ugyanilyen hosszú ideig követett (1882—1913). Ezek s a múltban főleg a Boros, Cseh, Gál, Szabó, Iszlai és Jakab családokból választott megfelelő gondnokok építő munkája virágoztatta fel egyházközségüket. Tanítói közül külön ki kell emelnünk Tiboldi Istvánt, nemcsak azért, mert negyedszázadig (1819—44) töltötte be dicséretesen tanítói székét, hanem azért is, mert mint adoma- és népdalgyűjtő s mint író is kitűnő ember volt.

A református egyházközség a XVIII. század második felében, főleg azóta erősödött önállóvá, mióta Apafi Mihály fejedelem 1687-ben a református pap fizetéséhez évi kósóadománnyal járult. Papjai közül a múlt századból Nagy Mózes 45 évi működése (1854—1900) hagyott áldásos nyomokat. Az ő idejében épült a reformátusok templomtornya, a református iskolahelyiség és tanítói ház.

Mindkét egyházközség temploma festői fekvésű. Az unitárius templom még a régi, középkori épület, a csúcsíves ízlés kezdő korából, az 1200-as évek végéről vagy az 1300-as évek legelejéről. Falain falfestmények nyomai maradtak, melyek a sokszori meszelés áldozatai lettek. Van azonban a templomnak most is egy jelentékeny és érdekes művészeti emléke: 1670-ben újított díszes festett mennyezete, mely egy székely asztalos, Kozma Mihály műve. A torony utólag, 1791—93-ban épült. E templomban az unitáriusok 1672-ben, 1696-ban, 1716-ban, 1756-ban, 1789-ben és 1865-ben zsinatot tartottak. Ezek közül az 1672. július elején tartott zsinaton a tanítás érdekében azt az érdekes határozatot hozták, hogy néhány módosabb és népesebb egyházközség iskolájában csak nőtlen mestert tartanak, hogy azt családi gondok ne zavarják s egészen hivatásának élhessen.

A hasonlóan szép fekvésű református templom már sokkal fiatalabb, bár szintén nem mai, hanem százados épület.

Újabb csinos, tágas épülete a Jakab Elek kultúrház; ezt 1926. október elején nagy ünnepségekkel avatták föl. Szentgerice legnagyobb szülőtte, a lelkes székely történetíró nevét viseli. Jakab Elek értékes és sokoldalú munkássága, tüzes alkotólelke valóban megérdemelte, hogy szülőföldje egy ily szép állandó emlékkal tisztelje meg. Ez az emlék nemcsak Jakab Elek, hanem Szentgerice dicsőségét is hirdeti, mert amelyik község ilyen példaadóan megbecsüli legnagyobb fia emlékét, az magát is megbecsüli vele.